

Особливості словотвору та словозміни займенника в поліській говірці с. Липне¹

Роботу виконано на кафедрі історії та культури української мови ВДУ ім. Лесі Українки

У статті на матеріалі однієї поліської говірки проаналізовано відмінності у фонетичному оформленні, морфемній будові та відмінюванні займенників. Більшість прокоментованих морфологічних явищ – власне українські інновації, ареал яких охоплює всі північноукраїнські діалекти.

Ключові слова: говірка, словозміна, займенник, відмінок, форма, флексія.

У липенській говірці виявлено ряд відмінностей супроти літературної мови у фонетичному оформленні, морфемній будові та відмінюванні займенників. Виразних морфологічних архаїзмів збережено порівняно небагато. Причинами поширення морфологічних інновацій стали регулярні фонетичні процеси та граматична аналогія.

Так, у формах родового-знахідного відмінків займенників 1 та 2 осіб однини та зворотного займенника, а також у формі давального й місцевого відмінків займенника 1 особи однини, засвідчено підвищення і звуження артикуляції [e] > [и] в першому ненаголошеному складі: *минé, тибé, сибé, (на) мин'і*, пор.: *минé биспури́ на Вкóпишча звидéш; ти вже мин'і зус'ом ўв'ірівса; йа тибé цілу нич вдивáла; пригр'іла лих'é кáл'а сибé*.

Займенник 2 особи однини та зворотний займенник у давальному-місцевому відмінках представлені паралельними формами *туб'і, тиб'і, суб'і, сиб'і*, рідше – *тубій, тибій, субій, сибій*, що розвинулися фонетично зі старих паралельних *тобѣ, тебѣ, собѣ, себѣ*, пор.: *тўта ж туб'і ни видно́ писáт'; тиб'і тўтика ни́хто́ впрéн'д'ува́т' ни́ бۇде; к'іл'учка тибій рóчкив; забрáла хлóтца сиб'і; бирі́ субій наза́д с'ї́а грóши*.

Предметно-особовий займенник чоловічого роду в називному відмінку засвідчує різні рефлекси *о: *вин, вун*, пор.: *вин у Бóга чин ма́йе свуй; да вун ви́ка́ми тако́го му́ди́т';* жіночого, середнього родів та множини – різні позиційні варіанти сучасного [о]: *вунá, вунó, вуні́*, пор.: *вунá сиб'і в Рóвном йакóс' найшлá; рідше – редукцію ненаголошеного [о]: вна, вно, вни*, пор.: *вна питáйе, чи митлі́лиса; вна перш бу́ла йакáс' ц'і́кав'їша; вно завш так'é шкóбле; вкóчи с'о вни му́гли втикті́*.

Послідовно всі предметно-особові займенники в родовому, знахідному та місцевому відмінках після прийменників, а також в орудному відмінку, не набувають протетичного [н]: *ба́йав з йім; за йім вс'і пла́кали; за йéйу типéрика ну́свиши́чї; на йуму́ ша́пка; пришо́в ду йї́йé; з йї́ми ни зї́йдиса; ну́дивї́са на йу́го; зн'ав з йї́го; крича́ла на йї́х*.

Предметно-особові займенники чоловічого та середнього родів в родовому та знахідному відмінках незалежно від наявності прийменника засвідчені паралельними формами *йу́го, йї́го*, що розвинулися фонетично зі старої *его* (пор.: *ба́чив йї́го в ха́ти; ну́клїч йу́го ц'уда́; насварї́са на йї́го*), а також вторинною усіченою *йо* (пор.: *вкóчи ти йо́ завилá; занисї́ йо наза́д; крича́в на йо*). Форми *йу́го, йї́го, йо* вживані й у присвійному значенні: *йу́го д'ї́ти; де йї́го сў́мка; йо ба́т'ко́ вмер; згубї́в йо ша́пку*. У давальному-місцевому відмінках предметно-особові займенники чоловічого та середнього родів представлено структурами *(на) йуму́, (на) йї́му* < *(на) ємоу*, пор.: *дай йуму́ му́лука́; йї́му ни сказа́ли; на йї́му ша́пка гу́рїт'*. Єдина форма орудного відмінка предметно-особових займенників чоловічого та середнього родів – *йім*, пор.: *пустї́й з йім; за йім ни спра́виса; ну́дивї́са за йім*;

Предметно-особовий займенник жіночого роду в родовому та знахідному відмінках незалежно від наявності прийменника представлений формою *йї́йé* (пор.: *де ти йї́йé ну́к'ї́нув; йа йї́йé ше й ни ба́чила; диржу́ гла йї́йé*), що фонетично розвинулася зі старої форми родового відмінка *єѣ*, а також усіченою *йе* (пор.: *забрáла йе́ ду сибé; пи́ристрї́в йе; завидї́ йе*

¹ Село Липне (місцеві варіанти назви – *Лї́пни, Лї́пн'і*) належить до Ківерцівського району Волинської області.

туда; за її вступівса). Форми *ййіе, їїе* вживані й у присвійному значенні: *ййіе дучка; прийіхали її сині вбідва; с'о її маіти*. Основна форма орудного відмінка предметно-особового займенника жіночого роду – *йейу* < *єю*, пор.: *за йейу дивк'і; з йейу ни стр'іласа; пірид йейу зайдіши*. Засвідчено також форму *йей*, пор.: *за йей дружка йде; пуд йей зимл'а движіт*'. Така форма могла розвинутися фонетичним шляхом зі старої *єю* в результаті редукції кінцевого [y].

Ряд відмінностей супроти літературної мови простежено в формах неособових неродових займенників. Так, відповідно до старої форми питально-відносного займенника *чьто* в говірці засвідчено структуру *шо*, пор.: *пу шо пришоб; а тиб'і шо привизлі; нимá шо дат*'; форма *шчо* вживана спорадично: *сапбжжив нимá за шчо вз'ат*'. Зафіксовано заперечні займенники з історично закономірною часткою *ни-* < псл. **ни*: *нихтб ни бачив; нихтб ц'удá ни зайде*. У родовому-знахідному відмінках питально-відносні займенники *хто, шо* та похідні від них заперечні представлені фонетично зумовленими формами *кугб, чугб, никбго, ничбго* та вторинними усіченими *ко, чо, никб, ничб*, що мають більшу частотність вживання, пор.: *на ко ти с'іх дитбк к'ідайіш; ко ти типэрика там пубачіш; ду чо с'о с'áа маз'á признáчана; никб ниде ни бачила; вже ничб нимá*. Виявлено також форми родового відмінка заперечних займенників із формально демінутивними суфіксами: *никугус'ін'ко, ничугус'ійко, ничугус'ін'ко, ничугус'ійко*, пор.: *никугус'ійко ни булб; на ціле силб ниде ничугус'ін'ко; ничугус'ійко йа тиб'і ни скажу; то ж йа ничугус'ін'ко ни знала*; рідше – *никугус'ін'к'і, ничугус'ійк'і, ничугус'ін'к'і, ничугус'ійк'і*, пор.: *ни йіднэй душ'і – ничугус'ійк'і; у мине гла тибэ ничугус'ійк'і нимá*.

У давальному відмінку питально-відносні займенники представлено фонетично зумовленими структурами *куму, чуму*, похідні від них заперечні – формами *никбм, ничбм*, пор.: *куму ж йа с'е все пиридам; никбм такб ни кажі; нат' никбм і слова ни сказáла*. У місцевому відмінку натомість засвідчено тільки форми *на ком, на чом, ни на ком, ни на чом*, пор.: *на ком же ж с'е хаз'áйство стуйіт; пу чом с'о ти ходиш; ни на ком такб плат'а ни бачила; ни пу чом типэрика л'уди*. В орудному відмінку відмінності спостережено у формах займенників *хто, нихтб*, зокрема засвідчено вторинну палаталізацію задньоязикового: *к'ім, ник'ім*, пор.: *к'ім ти типэрика робиш; ни с к'ім чужім ни байáла; ник'ім ни пирживáй*.

Неособові неродові неозначені займенники, зберігаючи специфіку відмінювання відповідних питально-відносних, творяться за допомогою таких часток: а) *-небуд'* (*-нибүд'*), пор. Н. в.: *набб хто-небуд' тудá заходит*'; З. в.: *дай йіму шо-небуд'*; хоч *кб-нибуд'* *привиді*; О. в.: *хоч с к'ім-нибуд' гуворит*'; *забáв чим-нибүд' дит'á*; б) *-с'*, пор. Н. в.: *хтос' так'і йігб там бачив*; З. в.: *шос' знов пунислá; кос' вунá знов вигл'адáйе*; Р. в.: *знов чос' ни дудалá*; О. в.: *с к'імс' пуйіде*; М. в.: *на комс' знов вийіде*; в) *де-*, пор. Н. в.: *хай би дехто хоч йакүйу капіну мулукá дав*; З. в.: *дешо так'і сказáла йіму*; Р. в.: *деко й тра булб б спитáт*'; *багáто дечо йа чула*. Щоправда, неозначена частка *де*, на відміну від літературної мови та більшості говірок, стосовно займенника переважно вживана у постпозиції, пор.: *к'еп с'ей гобуви хтб-де трбх'і пувинбсив; к'еб хтб-де х'ітр'іши ййіе при л'уд'ах скампүзив; коб ту рійу вже чім-де пришчипіт*'.

Відповідно до загальноновживаних неособових неродових займенників питально-відносного *скільки* та вказівного *стільки* в липенській говірці виявлено деривати різної структури. Так, представлено безпрефіксні утворення, оформлені за допомогою суфіксів *-ка, -ко, -к'і*: *кіл'ка, кіл'ко, кіл'к'і*, пор.: *кіл'ка то тиб'і років туд'і булб; ду її кіл'ко сватів трапл'áлусо; кіл'к'і йа з йім намучилася*; а також *тіл'ка, тіл'ко, тіл'к'і*, пор.: *кіл'ка свуйіх в хáти, тіл'ка пудáркив настрбйіли; тіл'ко с'іна ше ни йіднб року ни булб; с'брокү тіл'к'і зайд'і нимá*. У говірці простежено й їхні варіанти з префіксом *с-* (за походженням – часткою, яка вказувала на приблизність, пор. з XVIII ст.: *вбйй яець з кілка* [2, 371]) типу *скіл'ка, скіл'ко, скіл'к'і*, пор.: *скіл'ка ти вже мине беш мучит*'; *скіл'ко л'удей г'інут*'; *скіл'к'і ни гуді – сийнб нивгид*; а також *стіл'ка, стіл'ко, стіл'к'і*, пор.: *нашб тих л'удей стіл'ка скликáт*'; *стіл'ко л'удей никблій в нас ни йшло; стіл'к'і і стіл'к'і тра заплатіт*'. При швидкому темпі мовлення, особливо в мовців старшого віку, у структурі аналізованих

форм спостерігається редукція [л']: *к'іка, к'іко, ск'іка, скіка, ск'іко, скіко*, пор.: *к'іка с'о вже гудін; к'іко ти будиш тамка; скіко ти ше беш назул'ат'*; а також *тіка, тіко, тій'і, стіка, стіко, стій'і*, пор.: *в минé с'óроку тіка йáблик; у нас тіко л'удéй ни клічут'*; *там тій'і нарóду найіхало; стіка зайіди зрудá ни бáчила; йа йімú стіко дам; хвáтит' тиб'і стій'і*.

Спорадично фіксуються похідні, семантична структура яких включає додатковий компонент. Так, у говірці вживані деривати з суфіксами зменшеності, пестливості, малої кількості *-ічка, -ічко, -ічк'і* та їх варіантами *-учка, -учко, -учк'і*. Значення 'скільки' виражають структури *кіль'ічка, к'іль'ічка, кіль'ічк'і, к'іль'ічк'і, кіль'ічко, к'іль'ічко, кіль'учка, к'іль'учка, кіль'учк'і, к'іль'учк'і, кіль'учко, к'іль'учко*, пор.: *в тих рúчках кіль'ічка тей сіли; кіль'ічко тамичка йа йійé бáчила; кіль'ічк'і те дит'á зійс'т'*; *к'іль'учка тибій рóчкив; кіль'учко ж ти й пужів; кіль'учк'і йáгод задин' набрáв*; а також похідні з префіксом *с-* *скіль'ічка, ск'іль'ічка, скіль'ічк'і, ск'іль'ічк'і, скіль'ічко, ск'іль'ічко, скіль'учка, ск'іль'учка, скіль'учк'і, ск'іль'учк'і, скіль'учко, ск'іль'учко*, пор.: *скіль'ічка вунá кáл'а тей мáтури сид'іла; скіль'ічко ж ти пубулá в тей свáх'і; скіль'ічк'і задин' вкупáла; скіль'учка ни зрубл'ú – самá сиб'і; на скіль'учко с'о ти дн'ів йіздив; скіль'учк'і ти йійé муглá ун'дз'ó бáчит'*. Для вираження значення 'стільки' утворено форми *тіл'ічка, тій'ічк'і, тій'ічко, тій'учка, тій'учк'і, тій'учко*, пор.: *йа тибé й тій'ічка ни буйúса; дес' тій'ічк'і на раз давáй; но тій'ічко ти грибів прин'іс; тій'учка мук'і всталóсо; отó нал':é йакрáз тій'ічко; то с'о тій'учк'і йісéш*; а також похідні з префіксом *с-* *стіл'ічка, стій'ічк'і, стій'ічко, стій'учка, стій'учк'і, стій'учко*, пор.: *стіл'ічка отó йа с'óроку вкупáла бұл'би; стій'ічко йакрáз набрáла; в гулудúху коб хто хоч стій'ічк'і хл'іба дав; с'о вунá мин'і стій'учка вдиліла; за стій'учко дн'ів ўвинúли*.

Виявлено також специфічні безафіксні новотвори-рідкісні приклади регресивної деривації: *кіль'о, к'іль'о* 'скільки, скілечки', пор.: *к'іль'о вунá там плáкала; кіль'о тих цук'érкив*; а також *тіл'о* 'стільки, стілечки', пор.: *отó тій'о с'од'н'а гурóчкив вібрала*. Очевидно, такі форми склалися на базі повніших *кіль'ко, тій'ко* внаслідок усичення кінцевого сегмента *-ко*, хоча за структурою вони нагадують давні форми на зразок підляського *тіл'о, тій'у* [3, 173], закарпат. *кіль'о, тій'о* [1, 72], старопол. і пол. діал. *kielo, kilo* [1, 72] тощо.

Простежено утворення зі специфічними суфіксами збільшеності, згрубілості, великої кількості. З аугментативною семантикою засвідчено структури з суфіксом *-єца*: *кил'єца, к'іль'єца, скил'єца, ск'іль'єца*, пор.: *кил'єца тамика вже тих грóшей; в йе бат'ка за Пóл'шчи скил'єца то трúnту булó*; а також *тил'єца, стил'єца*, пор.: *де вже нат' тих капóнив тил'єца бирé; с'óроку тих йáгод стил'єца*. Суфікс *-єца* – іменного походження, він співвідносний із відзначеним у говірці суфіксом *-ец-* у відповідних іменникових формах жіночого роду зі значенням аугментативності: *жмин'єца* 'велика жменя', *ск'ібєца* 'велика скибка', *гулувєца* 'велика голова', *хатєца* 'велика хата' і т. ін., пор. також форми вказівного займенника *так'єци, отак'єци* 'от такий завбільшки' тощо.

Зі значенням великої кількості функціонує ще й дериват *тил'єзно*, пор.: *де вже вуні тих йáгод тил'єзно дивáйт'*. У структурі відомого в білоруських говорах спорідненого утворення *кóлязно* 'як багато' [4, 93], як і підляського *тублэзно* 'т. с.' [5, 146], сегмент *-зно* дослідниками зводиться до лексеми *знати*, а форма *кóлязно* вважається аналогічним утворенням до польської частки *-kolwie*, де друга частина нібито з пол. *wiedzieć* 'знати' [6, 93]. Щоправда, *-езн-* можна трактувати і як варіант іменного суфікса *-изн-*, що в липенській говірці наявний, наприклад, у формах *мокр'ізни* 'дуже мокрий', *стар'ізни* 'дуже старий', *крип'ізни* 'міцний', *бáбзно* 'зневажливо про стару огрядну жінку' та ін., пор. також форми вказівного займенника *так'єзни, отак'єзни* 'от такий завбільшки' тощо.

Вказівні займенники *тіл'ка, тій'ко, тій'к'і* та більшість похідних для вираження точнішої вказівки на кількість поширюються вказівною часткою *о* (*во, го*): *тил'кагó, отил'когó, стил'кагó, стиковó, стикагó, готил'учкагó, стил'ічковó, стил'учк'ігó* тощо, пор.:

йакраз тил'каго в пригуриччи прин'іс; то с'о но стил'учкаго баба дала гарбузок; соли готил'каго сипала.

Чимало відмінностей у структурі та відмінюванні простежено в системі неособових родових займенників.

Так, у говірці активно функціонують вказівні займенники с'ой, с'а, с'е, с'і, пор.: с'ой сведир ше ни ход'ани; с'ой чулув'ік в жовн'іжах буу; с'ой клеї д'іти часом йід'ат'; с'а сулома така комишана; с'а курова йакас' лумовувата; с'е дит'а йагже гуруц'к'ейе; с'е пал'то мин'і нихуремне; твуйе с'і сабожк'і слікши; їх вторинні варіанти на зразок ц'ой, ц'а, ц'е, ц'і менш частотні, пор.: і ц'ой ден' пруйде; ц'е дит'а де забирі. У жіночому та середньому родах, а також у множині, активно представлено членні нестягнені форми займенників цього типу: с'аїа (ц'аїа), с'ейе (ц'ейе), с'їїа (ц'їїа), пор.: с'аїа пан'енка в гурод ни пуйде; с'аїа бул'ба зус'ом нача; йа с'ейе николій ником ни казала; ти все с'ейе відиржав; с'їїа дошк'і ти кулі беш куруват'; с'їїа латуні коб гунушнику д:ат'; с'од'н'а ц'їїа йагуди так'і ниспїрни; гуси ц'їїа паслиса.

Інші вказівні родові займенники паралельними стягненими та нестягненими формами представлені в жіночому, середньому родах та у множині: а) той, та (таїа), те (теїе), ти (тїїа), пор.: та жінка бе луч:а; нашо мин'і таїа грізота здаласа; де ти пуд'іла те пул'іно; набїто ше теїе куліс'н'е здуровїе; пуйдиши на ти збори; тїїа бул'шиїа йїднє курча забиваїут'; б) так'і, така (так'аїа), так'е (так'ейе), так'і (так'їїа), пор.: так'і чулув'ік прупадаїе; сама така пан'енка; тамика так'аїа глад'їзна зрубїласа; х'ібал' вперед так'е хто чув; шо с'о так'ейе вал'аїїц:а, за так'і гробиши рубїт' ни хочут'; типер д'іти так'їїа руспїст'ани.

У родовому-знахідному відмінках вказівні займенники чоловічого роду представлені формами с'ого (ц'ого), того, тогого та більш частотними усіченими варіантами с'о (ц'о), то, такó, пор.: с'о душчу нхтó й ни надивса; ду ц'о н'імца хоч і ни бзиваїса; ду то хутора булó ни дуйтї; такó дїва давнó ни чутнó. У давальному та місцевому відмінках виявлено структури з флексією -ом < -омь на зразок с'ом (ц'ом), том, такóм та на с'ом (на ц'ом), на том, на такóм, пор.: с'ом хлóпцу йїсти дай; в ц'ом класи тоно дєвит' хлóпцив; на том трахтури так і йїздит'; такóм мулудóм чулув'іку ше жит' тра; в орудному відмінку – с'ім (ц'ім), тим, так'ім, пор.: за с'ім хлóпцом ни вжнїсєса; с ц'ім н'імцом мучиса; де ти пуйдиши с тим дит'ам; с так'ім здуровїем тиб'і бирихтїса тра.

Вказівні займенники жіночого роду в родовому, давальному та місцевому відмінках представлені формами с'ей (ц'ей), теї, так'ей, пор.: Р. в.: коб с'ей старей ни булó; ти с ц'ей дурóг'і ни сход'; теї жїнк'і с тих пир ни бачила; так'ей бұри ше ни булó; Д. в.: др'їж с'ей кұрци крила; купїла ц'ей д'івчини плат':е; дай теї мєнчей йїсти; так'ей мулуд'їнци ше жит'; М. в.: на с'ей дурóзи встурóжно; пу теї шкóли гон'ац:а; пу так'ей пугóди ни лаз'. В орудному відмінку виявлено паралельні структури с'ейу (ц'ейу), теїу, так'ейу, пор.: зара с'ейу палóйу йак увизу; так і мучиц:а с ц'ейу бидóйу; с теїу бурудóйу тоно пустарив; с так'ейу жїнкуйу йак в Бóга; так'ейу, а також вторинні усічені варіанти с'ей (ц'ей), теї, так'ей, пор.: пустїйте с ц'ей жїнкуйу; мон'аїц:а с теї машинуйу; с так'ей бул'ачкуйу стил'ка мучиласа. У знахідному відмінку представлено стягнені й нестягнені форми: с'у (ц'у), с'уйу (ц'уйу), ту, туйу, такú, такуйу, пор.: с'у курóву коб де прудат'; йа с'уйу п'їс'н'у с кунцá ни памитáйу; то вже в ц'уйу вóйну булó; де ш ти запрáтала туйу лїйку; в такуйу пугóду вдóма сидї.

Діалектну специфіку в оформленні вказівних родових займенників простежено в деяких відмінкових формах множини, зокрема: а) в родовому, знахідному відмінках у структурах с'їх (ц'їх) та так'їх, пор.: коп туб'і нат' пу с'їх блїкших сєлах пухудїт'; за ц'їх пáру ден' надуїв; там так'їх хурóмив настрóйано; б) у давальному – с'ім (ц'ім) та так'ім, пор.: шо с'ім д'їт'ам дат'; ц'ім кұрам йїсти ни настáрчиса; так'ім малїм кричат' нигáрно; в) в орудному – с'їми (ц'їми), так'їми, пор.: с'їми варєниками ни нагудуйиш; с ц'їми грїшми рáду ни дам, а також спорадично с'їма (ц'їма), тїма, так'їма, пор.: с'їма мукл'акáми хáту ни натóпиш; ц'їма рук'їма самá все зрубїла; с так'їма смурóдами биспури трóниса.

Родові вказівні займенники для вираження точнішої вказівки поєднуються із вказівною часткою *о* (*во, го*): *с'ойгб (ц'ойгб), ос'ойгб (оц'ойгб), с'ойвб (ц'ойвб), гос'ойвб (гоц'ойвб), тойгб, тойвб, так'ігб, отак'ігб, так'івб* та под., пор. у контексті: *то ж с'ойгб рувидник йійе забрав; в с'ейгб скрін'ци йа клала; в ц'омгб пуделучку дивіса; тойгб твуй сус'ід де зарика; ше в томвб рбци йздила; дес' отак'ігб назбул'ш вун був; вр'ізала готак'івб лусток хл'іба; сиб'і такугб йакус' дурніцу в голуву убіе; сама такагб нипутр'ібница* тощо.

Структура родового вказівного займенника *так'і, така (так'іа), так'е (так'ейе), так'і (так'іа)* в липенській говірці може поширюватися суфіксами, що вносять до семантичної структури базової лексеми додатковий компонент. Так, виявлено деривати зі значенням зменшеності, пестливості з суфіксами *-ен'к-, -ейк-* та *-ус'ін'к-, -ус'ійк-*: *так'ен'к'і, так'ейк'і* та *такус'ін'к'і, такус'ійк'і*, пор.: *так'ейк'і но кусбчок с'ала принисла; твуйа систрічка отб накр'аз такус'ін'ка; п'алци вже такус'ійк'іа, замус' в малб дит'ати.* Значення аугментативності натомість передають структури з суфіксами *-ец-* та *-езн-*: *так'еци, так'езни*, пор.: *так'ецу куруб'іу журахвін на баз'ар пунтурб'ічила; тамика так'езна в'есоч.* Утворення зі значенням зменшеності або збільшеності часто приєднують вказівну частку *о* (*во, го*) для вираження більш точної вказівки: *так'ейк'ігб, так'ецигб, готак'еци, отак'еци, готакус'ійк'і, готакус'ін'к'і, готак'ейк'ігб, отак'ейк'ігб, готак'ецигб, отак'ецигб* тощо, пор.: *так'ейк'ігб мал'ейк'і к'ажни пиружок; йійе гбчк'і отак'ейк'івб мац'унийа; гулбвка отак'ейка, йак с'ой кулак; готакус'ійка вс'а бул'ба; готакус'ін'ко кусбчка зан'ав; вун готак'ецигб пбдлуг йе; принислі готак'ецу гулув'ін' кап'усти; сам'іа мурд'і готак'ецигб назбул'шк'і.*

Займенник *той, та (та'іа), те (те'іе), ти (т'іа)* в говірці часом настільки послаблює значення вказівності, що може бути кваліфікований як займенник-артикуль: *чи с'о тиб'і вже вгвалт с'од'н'а ду то Луцка йіхат'; в тей Ним'ешчини вун і на п'оле в том г'авст'іку худ'ів; тей с'олі тип'ерка в том скл'епи вал'іцийу; шо та мулуд'бж зн'іе пру куліс'н'е; йак йа с т'іми дит'мі в вуну нам'училася; і так тей с'ілі вже зус'бм ним'а; сам за сиб'е той бл'екач пу двур'і; бур'ушкай'іса на том лішку цил'ус'ійк'і ден' йак той влімок* тощо.

Відповідно до старих форм присвійних займенників *мои, твои, свои* представлені фонетичні варіанти, що відбивають розвиток **o > [y]*: *муй, твуй, свуй*, пор.: *муй син всббно д мине живе; твуй кит с'уйу кр'ісу впуйм'іе; свуй нап'ерстик ни муж'у найт'і.* У родовому-знахідному відмінках однини трапляються форми чоловічого та середнього родів зі збереженим суфіксом *-йо-* < *-йе-* типу *муйбго, твуйбго, свуйбго*, пор.: *у твуйбго бат'ка; більш частотними є їхні усічені варіанти, що відбивають редукцію кінцевого складу на зразок муйб, твуйб, свуйб*, пор.: *муйб м'енчо т'аже заб'али; твуйб кун'а л'ед'бо вігнала; зруб'іла з свуйб д'ерва; найбільшою частотністю характеризуються структури з утраченим суфіксом та усіченою флексією типу *мо, тво, сво*, пор.: *вишл'апивса за мо хл'бца; шоб йа тво д'уху ни ч'ула; беш з'ара сво кабан'ца друтуват'.* У давальному-місцевому відмінках виявлено форми чоловічого та середнього родів зі збереженим колишнім суфіксальним звукосполученням *-йо-* < *-йе-* та флексією *-м* типу *(на) муйбм, (на) твуйбм, (на) свуйбм*, пор.: *на муйбм двур'і йе ни було; на твуйбм вид'у т'аже рабут'ін':е; скаж'і свуйбм старбм; а також їхні стягнені варіанти (на) мом, (на) том, (на) свом*, пор.: *вун'а в мом к'ухри шос' шнбрит'; дал'а том син'у т'і грбши; трбх'і на свом напуставай'; в орудному відмінку – фонетично зумовлені структури *муйім, твуйім, свуйім*, пор.: з муйім здурбвіем ни р'іпац'а; твуйім гбрем сукруш'айуса; свуйім рбзумом жив'і.**

Присвійні займенники жіночого роду *муйа, твуйа, свуйа* в родовому, давальному та місцевому відмінках представлені формами *муйей, твуйей, свуйей*, пор. Р. в.: *муйей д'івчини ни бачив; йа твуйей б'айк'і ни пуйм'; ду свуйей систрі;* Д. в.: *занис'і муйей старей; дал'а твуйей ж'інци; свуйей м'атири так'е сказав;* М. в.: *на муйей дз'алци; в твуйей х'ати;* а також їхніми стягненими варіантами типу *мей, твей, свей*, пор. Р. в.: *с'о мей стрин'ечней систрі д'івчина; вже зус'бм вдур'іла с твей б'айк'і; ду свей дубр'ітници пушл'а;* Д. в.: *скаж'і мей м'енчей; с'о пуш'іла твей систр'і; свей м'атири крич'і;* М. в.: *нуг'і твей в мей х'ати ни б'уде.* В орудному відмінку паралельно вживані фонетично зумовлені нестягнені форми *муйейу,*

твуйейу, свуйейу, пор.: *с твуйейу ўхвátкуйу справиса*; їхні варіанти з усіченою флексією типу *муйей, твуйей, свуйей*, пор.: *пірид свуйей матируйу кричі; пушли за твуйей квóчкуйу; свуйей машинийу пуйіхали*; стягнені форми на зразок *мейу, твейу, свейу*, що мають найбільшу частотність, пор.: *пугувурі з мейу старейу; за твейу сучкуйу ціла тівка б'ігає; вун ни свейу смерт'у вмере*; а також їхні варіанти з усіченим закінченням *мей, твей, свей*, пор.: *з мей мэнчей дучкóйу; за твей хатийу став; пірид свей систро́йу*.

У відмінкових формах множини аналізованих присвійних займенників виразну діалектну специфіку простежено тільки в називному відмінку у формах *муйе, твуйе, свуйе*, пор.: *муйе д'іти мулóчнийа; намóра мин'і твуйе куруві; рустун'ірив свуйе г'ели*; а також в орудному відмінку в паралельному вживанні фонетично зумовлених форм на зразок *муйіми, твуйіми, свуйіми* та колишніх двоїнних *муйіма, твуйіма, свуйіма*, пор.: *з муйіми б'ідами самá рузбирўса; пірид твуйіми гучáми стуйáла; ни вжилáса з свуйіми дит'мі та муйіма литáми ни журўса; за твуйіма синáми ни пуйдў; свуйіма рукáми трахтурцá склав*.

Відповідно до старих форм присвійних займенників чоловічого та середнього родів *нашь, вашь* та *наше, ваше* у родовому-знахідному відмінках однини представлено форми з усіченою флексією -о типу *нашо, вáшо*, пор.: *з нашо двурá вінисла; бáчив вáшо сина в гóруди*; у давальному та місцевому відмінках – структури з закінченням -ом на зразок (*на*) *нашом, (на) вáшом*, пор.: *в нашом сил'і такó ни чутнó; вáшом д'іду пэнц'ійу далá*. У називному відмінку середнього роду виявлено також паралельне функціонування стягнених та нестягнених форм *наше, вáше* та *нашейе (нашийе), вáшейе (вáшийе)*, пор.: *наше силó вилік'е; нашейе дит'á знов заслáбло; нашійе сукáло дес' пу сус'ід'ах в'ек; вáшийе тил'á знов в жити*.

Відповідні займенники жіночого роду діалектну специфіку виявляють у паралельних формах називного відмінка на зразок *наша, вáша* та *нашайа, вáшайа*, пор.: *наша хата скрáйу; нашайа Ксén'а знов на силó пудалáса; а де вáшайа мэнча тивэр*; у паралельних формах знахідного відмінка типу *нашу, вáшу* та *нашуйу, вáшуйу*, пор.: *йа с'ц'ул' нашу хату бáчу; нашуйу курóву ти ни відуйіш; пучўла вáшуйу бáйку*; у формах родового, давального та місцевого відмінків з флексією -ей на зразок *нашей, вáшей*, пор.: Р. в.: *де нóжик'і ду нашей машинк'і; з вáшей хати вихóдила*; Д. в.: *нашей матири далі прémйе; сказáла вáшей дуц':і*; М. в.: *на нашей нівци рузвиртáвса; в вáшей хати здóруво*; а також у паралельних формах орудного відмінка з флексіями -ейу (-ийу) та -ей типу *нашейу (нашийу), вáшейу (вáшийу) та нашей, вáшей*, пор.: *стуйáв пірид нашійу хатийу; за вáшейу спінуйу хавáйц'а; з нашей матируйу пугувур'іт'; стр'іласа з вáшей Гáл'уйу*.

Із-поміж відмінкових форм множини аналізованих присвійних займенників відзначено паралельне вживання стягнених і нестягнених форм у називному-знахідному відмінках: *наши, вáши* та *нашийа, вáшийа*, пор.: *наши буслин'ата вже самийа лéтайт'; вáши дáри малійа; нашійа д'іти пубілиса; вігнала вáшийа кўри*; а також паралельні закінчення -ими та -има в орудному: *нашими, вáшими* та *нашима, вáшима*, пор.: *нашими рукáми дубрá нажив; нашима кін'ми пувизлі; пушов з вáшима грушїма*.

Відповідно до староукраїнського означального займенника чоловічого роду *всь* у говірці виявлено форму *вс'ой* та похідні *всéйк'і, вс'ейк'і*, рідше – *всén'к'і, вс'én'к'і*, пор.: *чїриз вс'ой ден' стивáйу; зуйшóвса всéйк'і мир; вс'ейк'і в'ік л'уд'мі крутив*. У середньому роді цей займенник представлено формою *вс'о* < *всье* та похідними стягненими *всéйк'е, вс'ейк'е, всén'ке, вс'én'к'е* й нестягненими *всéйк'ейе (всéйк'ійе), вс'ейк'ейе (вс'ейк'ійе), всén'к'ейе (всén'к'ійе), вс'én'к'ейе (вс'én'к'ійе)*, пор.: *ти вже вс'о русказáла; йа вже самá вс'о знáйу; всéйк'е дубрó заграбáстали; вс'ейк'е гóре пирибўду; всéйк'ейе старé пуспувн'áла; субáк'і всéйк'ійе мулуко́ вїтрубили*.

У родовому та знахідному відмінках однини в чоловічому та середньому родах представлено форми *вс'угó, вс'óго* та усічені *вс'о, всéйко, вс'ейко, всén'ко, вс'én'ко*, пор.: *де ти вс'угó то дубрá стіл'ка назвóзив; з тóго вс'óго тóлку мáло; зу вс'о св'іта найіхали гóсти; пузнóс' зу всéйко силá; вун жу ж йігó всéйко ни пуказáв*; у давальному та місцевому відмінках – структури (*на*) *вс'ом, (на) всéйком, (на) вс'ейком, (на) всén'ком, (на) вс'én'ком*,

пор.: на вс'ом вис'іл':і так'ей нимá; пу вс'ейком двур'і шукáли; пу вс'ен'ком силú йїхали; в орудному – форми вс'ім, вс'ейк'ім, вс'ейк'ім, вс'ен'к'ім, вс'ен'к'ім, пор.: зу вс'ім-ус'ак'ім прїдиш; вс'ейк'ім Луцком пруйїхала; вс'ен'к'ім силóm пушла.

У жіночому роді виявлено форми стягнені вс'а, вс'ейка, вс'ейка, вс'ен'ка, вс'ен'ка та нестягнені вс'ейкайа, вс'ейкайа, вс'ен'кайа, вс'ен'кайа, пор.: вс'ейка жїтка такайа; вс'ейка бул'ба прупáла; вс'ейкайа худóба тудá тенула. У родовому, давальному та місцевому відмінках представлено структури з флексією -ей типу вс'ей, вс'ейк'ей, вс'ейк'ей, вс'ен'к'ей, вс'ен'к'ей, пор. Р. в.: вс'ей бул'би ж ни прив'їз; вс'ейк'ей бидї ни рускáжши; Д. в.: вс'ей рудн'ї далá пудáрк'ї; вс'ейк'ей рудн'ї дугудїла; М. в.: пу вс'ей бис'еди к'їл'їшок їшóв; на вс'ен'к'ей зимл'ї пустáвив пал'ї; у знахідному – форми з флексіями -у та -уїу типу вс'у, вс'ейку, вс'ейку, вс'ен'ку, вс'ен'ку та вс'уїу, вс'ейкуїу, вс'ейкуїу, вс'ен'куїу, вс'ен'куїу, пор.: вс'ейку жїтку прумúчиласа; вс'ейку пишнїцу струбїли; вс'ейкуїу пáску зáдин' тирнúли.

Із-поміж відмінкових форм множини аналізованих займенників відзначимо паралельне вживання стягнених і нестягнених форм у називному відмінку: вс'ї, вс'ейк'ї, вс'ейк'ї, вс'ен'к'ї, вс'ен'к'ї та вс'ейк'їйа, вс'ейк'їйа, вс'ен'к'їйа, вс'ен'к'їйа, пор.: вс'ейк'їйа л'уде згл'едаласа; вс'ейк'їйа грóши руспустїв; вс'ен'к'їйа манáтк'ї забрáла; а також наявність паралельних флексій -ими та -їма в орудному відмінку: вс'їми, вс'ейк'їми, вс'ейк'їми, вс'ен'к'їми, вс'ен'к'їми та вс'їмá, вс'ейк'їмá, вс'ейк'їмá, вс'ен'к'їмá, вс'ен'к'їмá, пор.: вс'їмá свуйїми дит'мі т'їшиц'а; вун вс'ейк'їми свуйїми грушїма й тибé кúпит'; вс'ен'к'їма сїлами старїйса.

Питально-відносний займенник йак'ї, йакá (йакáйа), йак'é (йак'éйе), йак'ї (йак'їйа) відмінюється за схемою вказівного так'ї, такá (такáйа), так'é (так'éйе), так'ї (так'їйа); означальний вс'ак'ї, вс'акá (вс'акáйа), вс'ак'е (вс'ак'ейе, вс'ак'їйе), вс'ак'ї (вс'ак'їйа) – за схемою означального вс'ен'к'ї, вс'ен'ка (вс'ен'кайа), вс'ен'к'е (вс'ен'к'ейе, вс'ен'к'їйе), вс'ен'к'ї (вс'ен'к'їйа); питально-відносний чий, чийá, чийé, чийé – за схемою присвійного муй, муйá, муйé, муйé. Відмінково-числові закінчення родових займенників питально-відносного кутóри, кутóра (кутóрайа), кутóре (кутóрейе, кутóрийе), кутóри (кутóрийа) та означальних кáжни, кáжна (кáжнайа), кáжне (кáжнейе, кáжнийе), кáжни (кáжнийа), г'їнци, г'їнча (г'їнчайа), г'їнче (г'їнчейе, г'їнчийе), г'їнци (г'їнчийа), нáчи, нáча (нáчайа), нáче (нáчейе, нáчийе), нáчи (нáчийа), за винятком форми називного відмінка чоловічого роду з флексією -и, збігаються з відповідними закінченнями присвійного займенника нáши, нáша (нáшайа), нáше (нáшейе, нáшийе), нáши (нáшийа). Система відмінково-числових флексій означального займенника сам (сáми), сáма (самá, сáмайа, самáйа), сáме (самé, сáмейе, сáмиїе, самéйе), сáми (самї, сáмиїа, самїїа) в основному збігається з системою закінчень присвійного займенника нáш, нáша (нáшайа), нáше (нáшейе, нáшийе), нáши (нáшийа), за винятком форми називного відмінка чоловічого роду з паралельними флексіями -и та нульовою, а також з урахуванням паралельного наголошення в більшості відмінково-числових форм.

Родові неозначені займенники, утворені за допомогою часток -небуд' (-нибу́д'), -с', де- (-де), та заперечні, утворені за допомогою частки ни-, зберігають специфіку відмінювання відповідних питально-відносних йак'ї та чий: йак'ї-нибуд' (йак'ї-небуд'), йак'їс', д'ейак'ї (дейак'ї), йак'ї-де та нийáк'ї, пор.: хоч йакó-нибуд' пал'á пустáв; йак'ус' тáмика сиб'ї вже пуч:пїв; прїде ше д'ейакá жїнка такá свуйїша; вбирáли як'їми-де квиткáми; да вгустї дит'á йак'їм-де цук'ерком; нийáк'ей бидї никóли ни знав; а також чий-нибуд' (чий-небуд'), чийс', д'ечий (дечий), чий-де та ничий, пор.: на чийóm-нибу́д' пóли ск'їн' дей; чийóс' п'їв'на субáка пурвáв; тра дечийé дит'á йак'é пупрусїт'; чийú-де гус' тим цигáнам занисут' дей; ничийо чулув'їка йа ни забирáла.

Засвідчений у липенській говірці локалізм он'ц'йак'ї (гón'ц'йак'ї, он'ц'ак'ї, гón'ц'ак'ї), що маніфестує значення 'ось який' (пор.: он'ц'йак'їх синїв вігудувала; гón'ц'йакáйа в'їдз'їгóрка вдалáса; он'ц'акуйу пумидóру вéличну зїїв; гón'ц'ак'ї ти прáниц), – очевидно, результат поєднання вказівних часток он' 'он' та *ц' < сь 'ось' із основою

питально-відносного займенника *йак'і*, у зв'язку з чим зберігає систему відмінково-числових флексій останнього.

Більшість проаналізованих діалектних явищ словозміни займенника – власне українські інновації, ареал яких продовжується щонайменше в решті північноукраїнських говірок.

Література

1. Дзензелівський Й.О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі.– К.: Наукова думка, 1969.– 211 с.
2. Історія української мови. Морфологія.– К.: Наук. думка, 1978.
3. Czyżewski F., Warchoń S. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny.– Lublin, 1998.– 496 s.